Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntiin

Gilles Deleuze

Gilles Deleuze
Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntiin
I. Historia

Foucault sijoitti kuriyhteiskunnat (sociétés disciplinaires) 1700- ja 1800-luvuille; ne saavuttivat huippunsa päästessään 1900-luvun alussa suurten suljettujen tilojen organisointiin. Yksilö ei tee muuta kuin siirtyy yhdestä suljetusta tilasta toiseen. Jokaisella tilalla on omat lakinsa: ensin perhe, sitten koulu (”et ole enää kotona”), sitten kasarmi (”et ole enää koulussa”), sitten tehdas, aika ajoin sairaala, lopulta vankila, joka on suljetun tilan malliesimerkki. Vankila toimii analogisena mallina muille: elokuvassa Europa 51 sankaritar parahtaakin nähdessään työläisiä: ”luulin näkeväni vankeja…”. Foucault on analysoinut erinomaisesti suljetun tilan ideaaliprojektia, joka näkyy erityisesti tehtaassa: keskittää, jakaa tilassa, järjestää ajassa; koota yhteen tila-ajassa tuotannonvoima, joka antaisi paremman tuloksen kuin pelkkien yhteenlaskettujen osavoimien summa. Mutta Foucault oli myös tietoinen tämän mallin lyhytikäisyydestä: se seurasi suvereniteettiyhteiskuntia, joiden päämäärät ja tehtävät olivat täysin muita (anastaa eikä niinkään organisoida tuotantoa, päättää kuolemasta eikä järjestää elämää). Kuriyhteiskunta syntyi askel askeleelta, ja näyttää siltä, että saamme kiittää Napoleonia suuresta siirtymästä yhdenlaisesta yhteiskunnasta toiseen. Mutta kuriyhteiskunnat tulivat puolestaan tuntemaan uusien, hitaasti maaperää valloittavien voimien ansiosta kriisin sortuakseen lopulta. Toisen maailmansodan jälkeen: kuriyhteiskunnat ovat jo jotakin mennyttä, jotakin jossa emme enää olleet.

Olemme kaikkien suljettujen tilojen yleisessä kriisissä, vankilan, sairaalan, tehtaan, koulun, perheen. Perhe ”sisätilana” on kriisissä siinä missä jokainen muukin, koulutuksen, ammattitaidon jne. sisätila. Toinen toistaan pätevämmät ministerit eivät tee muuta kuin ilmoittavat välttämättöminä pidettävistä uudistuksista. On uudistettava koulua, teollisuutta, sairaalaa, armeijaa, vankilaa; jokainen kuitenkin tietää, että nämä instituutiot ovat lopussa, pidemmän tai lyhyemmän eräpäivän päässä. On vain huolehdittava niiden kuolinkamppailusta ja pidettävä ihmiset työn touhussa siihen saakka, että uudet jo portilla kolkuttavat voimat astuvat paikoilleen. Kontrolliyhteiskunnat (sociétés de contrôle) ovat syrjäyttämässä kuriyhteiskunnat. ”Kontrolli” on nimi, jota Burroughs ehdottaa osoittamaan uutta hirviötä ja jonka Foucault tunnistaa lähitulevaisuudeksemme. Paul Virilio jatkaa analysoimalla avoimia ultranopeita kontrollimuotoja, jotka korvaavat vanhat suljetun tilan ajassa toimivat kurit. Ei ole aihetta asettaa syytettyjen penkille ihmelääkkeitä, ydinlaitoksia, geenimanipulaatiota, vaikka nekin osaltaan osallistuvat uuteen prosessiin.

Ei ole syytä kysyä, kummassa on ankarampi tai suvaitsevaisempi hallinto, kun kummassakin vapaudet ja alistamiset sekoittuvat toisiinsa. Esimerkiksi sairaaloiden suljetun tilan kriisissä sektorointi, päiväsairaala, kotiapu voivat kyllä merkitä uusia vapauksia, mutta myös osallistumista kontrollimekanismeihin, joissa ei ole mitään kadehdittavaa suhteessa internoinnin kovempiin muotoihin. Ei ole aihetta pelkoon eikä toivoon. On etsittävä uusia aseita.

II. Logiikka

Erilaiset internaatit (”eriöt”) tai eristämisen tilat, joiden läpi yksilö kulkee, ovat itsenäisiä muuttujia: niissä oletetaan, että joka kerta aloitetaan nollasta, ja näille tiloille on olemassa yhteinen kieli, mutta se on analoginen. Erilaiset kontrollaatit sitä vastoin ovat erottumattomia muuttujia. Ne muodostavat järjestelmän muuttuvalle geometrialle, joka on kieleltään numeerinen/digitaalinen (mikä ei välttämättä tarkoita binaarinen). Suljetut tilat ovat muotteja, erityisiä valumuotteja, kun taas kontrollin tilat ovat modulaatiota, kuin itsestään hajoava valumuotti, joka muuttuu jatkuvasti, yhdestä hetkestä toiseen, tai kuin seula, jonka verkon silmät eroavat vyöhykkeeltä toiselle. Tämä näkyy hyvin palkkojen kohdalla: tehdas oli ruumis, joka jännitti sisäiset voimansa mahdollisimman korkeaan tasapainopisteeseen tuotannolle ja mahdollisimman alhaiseen palkoille; mutta kontrollin yhteiskunnissa yritys ottaa tehtaan paikan, ja yritys on sielu, kaasu. Epäilemättä jo tehdas käytti hyväkseen kannustimia, mutta yritys pyrkii paljon perusteellisemmin pakottamaan modulaation kaikkiin palkkoihin, jotka ovat jatkuvassa äärimmäisen koomisten haasteiden, kilpailujen ja kokousten läpäisemässä metastabiilisuuden tilassa. Se, että kaikkein idioottimaisimmat television visailuohjelmat ovat niin suosittuja, johtuu siitä, että ne ilmaisevat tarkasti yrittäjyyden olemisen tapaa. Tehdas muovasi yksilöt ruumiiksi vastaavasti hyödyttäen sekä työnantajaa, joka vartioi jokaista massan elementtiä, että ammattiyhdistysliikettä, joka mobilisoi vastarinnan massaa; mutta yritys ei tee muuta kuin tuo sammumattoman keskinäisen kamppailun terveenä kilpailuna ja hyvänä motivaationa, jotka asettavat yksilöt toisiaan vastaan ja läpäisevät jokaisen jakamalla hänet sisältä. ’Tulospalkkauksen’ modulatorinen periaate houkuttelee myös julkista koulutusta: todellakin, kuten yritys korvaa tehtaan, jatkuva koulutus pyrkii korvaamaan koulun, ja jatkuva kontrolli korvaa kokeen. Se on varmin koulun yritykselle luovuttamisen väline.

Kuriyhteiskunnissa aloitettiin koko ajan alusta (koulusta kasarmiin, kasarmista tehtaaseen), kun taas kontrollin yhteiskunnissa ei ikinä lopeteta mitään, koska yritys, koulutus (formaatio) ja armeijapalvelus ovat yhden ja saman modulaation, yhden ja saman universaalin deformaattorin rinnakkaisia ja metastabiileja tiloja. Kafka, joka jo sijoittui näiden tyypiltään erilaisten yhteiskuntien saranakohtaan, kirjoitti Oikeusjutussa näistä kaikkein pelottavimmista juridisista muodoista: näennäinen vapauttaminen (kahden suljetun tilan välillä) kuriyhteiskunnissa ja rajaton lykkääminen (jatkuvasti varioivissa) kontrollin yhteiskunnissa ovat kaksi hyvin erilaista oikeuselämän mallia, ja jos oikeutemme on epäröivää ja kriisissä, niin johtuu se siitä, että jätämme edellisen ja olemme siirtymässä jälkimmäiseen. Kuriyhteiskunnissa on kaksi napaa: nimikirjoitus, joka osoittaa yksilöä, ja numero tai matrikkeli, joka osoittaa tämän paikan massassa. Olennaista on, että kurille ei näiden kahden navan välillä ole mitään sovittamatonta, koska valta on samanaikaisesti sekä massaksi tekevää että yksilöllistävää, siis muodostaa ruumiiksi ne, joihin se kohdistuu, ja muovaa jokaisen ruumiinjäsenen yksilöllisyyden (Foucault yksilöi tämän kaksinkertaisen huolen papin paimenvaltaan - laumaan, ja jokaiseen yksittäiseen eläimeen - siviilivalta on puolestaan pyrkinyt tulemaan maalliseksi ”paimeneksi” toisin keinoin). Kontrollin yhteiskunnissa päinvastoin olennainen asia ei enää ole numero tai nimikirjoitus, vaan koodi: koodi on tunnussana/salasana, kun taas käskysanat/järjestyssanat sääntelivät (sekä integraation

että vastarinnan näkökulmasta) kuriyhteiskuntia. Kontrollin digitaalinen kieli muodostuu koodeista, jotka merkitsevät pääsyä tai kieltoa johonkin informaatioon. Enää ei olla tekemisissä parin massa-yksilö kanssa. Yksilöistä tulee ”dividuaaleja” ja massoista otoksia, dataa, markkinoita tai ”pankkeja”. Ehkä raha ilmaisee parhaiten eron näiden kahden yhteiskunnan välillä. Kuri on aina suhteessa lyötyihin rahoihin, joihin sisältyi kulta arvoviittauksena, kun taas kontrolli viittaa muunteleviin vaihtoihin, modulaatioihin, jotka koodina säätelevät eri rahojen tiettyjen prosenttiosuuksien määriä. Vanha rahamyyrä on suljettujen tilojen ja käärme puolestaan kontrollin yhteiskuntien eläin. Olemme siirtyneet yhdestä eläimestä toiseen, myyrästä käärmeeseen, järjestelmässä, jossa elämme, mutta myös elämäntavoissamme ja suhteissamme toisiimme. Kuriihminen oli energian epäjatkuva tuottaja, kun taas kontrolli-ihminen pikemminkin aaltoileva, radalle asetettu, jatkuvasti vuorossa. Kaikkialla surffailu on jo syrjäyttänyt vanhat urheilulajit.

On helppo löytää rinnastus eri yhteiskuntien ja erilaisten koneiden välille, ei siksi, että koneet olisivat määräväviä, vaan siksi, että koneet ilmaisevat niitä tuottamaan ja käyttämään kykeneviä sosiaalisia muotoja. Vanhat suvereniteettiyhteiskunnat toimivat yksinkertaisilla koneilla: vivuilla, väkipyörillä, kelloilla; sitä vastoin äskeisillä kurinyhteiskunnilla oli käytössään energeettiset koneet, joiden passiivisena vaarana oli entropia ja aktiivisena vaarana sabotaasi; kontrolliyhteiskunnat operoivat kolmannen tyypin koneilla, informaatiokoneilla ja tietokoneilla, joiden passiivisena vaarana on interferenssi ja aktiivisena vaarana piratismi ja virukset. Ei ole olemassa teknologista muutosta ilman syvemmällä tapahtuvaa kapitalismin muutosta. Muutos on jo hyvin tunnettu ja se voitaisiin ehkä kiteyttää seuraavasti: 1800-luvun kapitalismi on keskittävää, se on suuntautunut tuotantoon ja omistukseen. Se pystyttää tehtaasta internoinnin tilan kapitalistin omistaessa tuotantovälineet, mutta myös samanaikaisesti muut analogisesti ymmärretyt tilat (työläisen ja tämän perheen asunnon, koulut). Mitä markkinoihin tulee, niiden valloitus tapahtuu sekä jakamisen, kolonisaation että tuotantokustannusten alentamisen kautta. Mutta nykyisessä tilanteessa kapitalismi ei ole enää suuntautunut tuotantoon, jonka se usein siirtää kolmannen maailman periferioihin, jopa tuotannon monimutkaisissa muodoissa, kuten tekstiili-, metallurgia- ja öljynjalostusteollisuudessa. Se on hypertuotannon kapitalismia. Se ei enää osta raaka-aineita eikä myy lopputuotteita; se ostaa lopputuotteita tai kokoaa yhteen erillisiä palasia. Se haluaa myydä palveluja ja ostaa osakkeita. Se ei ole enää kapitalismia tuotantoa varten, vaan kapitalismia tuotetta varten, siis myyntiä tai markkinoita varten. Lisäksi se on myös olennaisesti hajanaista, ja tehdas on luovuttanut paikan yritykselle. Perhe, koulu, armeija ja tehdas eivät ole enää erillisiä toisiaan vastaavia tiloja, jotka tiivistyvät yhden omistajan alaisuuteen, olkoon se valtiollinen tai yksityinen valta, vaan yhden ja saman yrityksen, jolla on pelkkiä haltijoita, muunneltavia ja hajotettavia koodihahmoja. Myös taide on jättänyt suljetut tilat astuakseen pankin avoimiin piireihin/ympyröihin. Markkinoita valloitetaan kontrollin saamiseksi eikä niinkään kurin lisäämiseksi, fiksaamalla eikä supistamalla kustannuksia, muuntelemalla tuotteita eikä erikoistumalla tuotannossa. Korruptio saa uutta voimaa. Markkinointiosastosta tulee liiketoiminnan keskus tai ”sielu”. Näin opimme, että yrityksellä on sielu; järkyttävin kaikista uutuuksista. Marketing on nyt sosiaalisen kontrollin väline ja se kasvattaa herrojemme hävyttömän rodun. Ihminen ei ole enää sisään suljettu ihminen, vaan velallinen ihminen. On totta, että kapitalismi on vakionaan pitänyt kolmea neljäsosaa ihmiskunnasta äärimmäisessä kurjuudessa, liian köyhinä velkaan, liian lukuisina internoitaviksi: kontrolli ei joudu kohtaamaan vain rajojen katoamista, vaan myös ghettojen ja hökkelikaupunkien räjähdysmäisen kasvun.

III. Ohjelma

Ei tarvitse kääntyä tieteiskirjallisuuden puoleen käsittääkseen sen kontrollin mekanismin, joka kunakin hetkenä antaa paikan elementille avoimessa ympäristössä, eläimelle rauhoitusalueella, ihmiselle yrityksessä (elektroninen kaulapanta). Félix Guattari kuvitteli kaupungin, jossa jokainen voisi lähteä asunnostaan, kadultaan tai asuinkorttelistaan käyttämällä elektronista (dividuaalista) korttiaan. Se kykenisi poistamaan tämän tai tuon raja-aidan; mutta toisaalta kortti voitaisiin yhtä hyvin myös hylätä jonakin tiettynä päivänä tai tiettyjen tuntien ajaksi; olennaista ei ole raja-aita, vaan tietokone, joka yksilöi jokaiselle oman sallitun tai laittoman paikan ja tekee universaalia modulaatiota.

Syntymänsä hetkellä ymmärrettyjen kontrollimekanismien teknis-yhteiskunnallisen tutkimuksen olisi oltava kategorista ja kuvattava sitä, mitä ollaan jo asentamassa kaikkien mielestä kriisissä olevien kurille perustuvien internoinnin tilojen sijaan. Voi olla, että vanhoista suvereniteettiyhteiskunnista innoituksensa saavat välineet palaavat näyttämölle, mutta tapauskohtaisesti sovellettuina. Pääasia on, että olemme jonkin uuden alussa: Vankilajärjestelmässä ”korvaavien” rangaistusten etsiminen ainakin pikkurikoksiin ja tuomitut tiettyinä tunteina kotonaan pysyttelemään pakottavien elektronisten kaulapantojen käyttö. Opetusjärjestelmässä jatkuvan kontrollin muodot ja jatkuvan kasvatuksen vaikutus kouluun, sitä vastaava kaiken tutkimuksen hylkääminen yliopistoissa ja ”yrityksen” tuominen koulutuksen kaikille tasoille. Sairaalajärjestelmässä: uusi lääketiede ”ilman lääkäriä ja potilasta”, joka kohdistuu mahdollisiin sairauksiin ja riskiryhmiin, ei tosiasiassa ole osoitus liikkeestä kohti yksilökeskeisyyttä, kuten väitetään, vaan se korvaa yksilöllisen tai numeerisen ruumiin kontrolloitavan ”dividuaalisen” materian koodilla. Yritysjärjestelmässä: uudet tavat käsitellä rahaa, tuotteita ja ihmisiä, jotka eivät enää kulje vanhan tehdasmuodon läpi. Nämä ovat melko suppeita esimerkkejä, jotka kuitenkin antavat mahdollisuuden ymmärtää paremmin, mitä tarkoitetaan instituutioiden kriisillä, siis uuden hallintakulttuurin laajalle levinneellä ja etenevällä vakiintumisella. Eräs tärkeimmistä kysymyksistä koskee ammattiyhdistysliikkeiden toimintakyvyttömyyttä: niiden koko historia on sidottu taisteluun kuria vastaan tai taisteluun suljetuissa tiloissa. Kuinka ne onnistuvat sopeutumaan tai antamaan tilaa uusille vastarinnan muodoille kontrolliyhteiskuntaa vastaan? Onko jo mahdollista nähdä ensioireita näistä tulevista, markkinoinnin hyödyt purkamaan kykenevistä muodoista? Monet nuoret vaativat oudosti ”motivaatiota”, kyselevät oppisopimuksen ja jatkuvan koulutuksen perään; heidän on keksittävä minkä palvelijoita heistä tulee, kuten heidän edeltäjänsä keksivät - eivätkä vailla tuskaa - kurin päämäärän. Käärmeen kiemurat ovat vielä monimutkaisempia kuin myyrän käytäväjärjestelmä.

Anarkistinen kirjasto
Anti-Copyright

Gilles Deleuze
Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntiin

fi.theanarchistlibrary.org